

OBSERVAȚII ASUPRA ORNAMENTICII FIGURATIVE A CERAMICII PICTATE DIN ZONA CAPITALEI REGATULUI DAC (SECOLUL I d. Hr.)

DE

GELU FLOREA

Materialul ceramic pictat descoperit în regiunea Munților Orăștiei cuprinde un număr relativ mare de piese apărute în urma săpăturilor efectuate până în prezent. Cel mai important lot de fragmente ceramice provine de la Sarmizegetusa Regia, fiind descoperit în diverse contexte. Astfel de materiale au mai fost aduse la lumină în cursul investigațiilor de la Fețele Albe, Meleia, Fața Cetii¹. De curând, intrând în studiu materialul ceramic de la Costești-Cetățuie, au fost identificate câteva fragmente ceramice cu urmă de angobă alb-gălbuie sau maronie și, uneori, pictură secundară care nu este caracteristică pentru stilul ceramicii pictate la Sarmizegetusa². Nu au fost semnalate până în prezent artefacte de acest gen la Piatra Roșie sau Blidaru.

În această ordine de idei trebuie menționat încă de la început că fragmentele ceramice descoperite la Fețele Albe, Meleia și Fața Cetii – toate puncte din imediata apropiere a Sarmizegetusei – aparțin din punct de vedere tehnic și stilistic categoriei cu ornamente figurate descoperite în capitala Daciei pre-romane. Dacă investigațiile viitoare de la Meleia și Fața Cetii nu vor aduce contraargumente se poate presupune că atelierul/atelierele de la Sarmizegetusa aprovizionau cu asemenea produse așezările din prejur.

Tehnologia de confecționare a ceramicii pictate a fost deja descrisă cu alte prilejuri³ astfel încât de această dată ne vom rezuma la unele succinte comentarii cu privire la formele ceramice și la ornamentică.

Vasele ale căror fragmente poartă urme de pictură aparțin în mare parte unor forme de dimensiuni medii. Acestea sunt atestate prin așa-numitele „buzi cu profilaturi în trepte” (fig. I/1) asemănătoare unor variante de vase de provizii de dimensiuni medii spre mari din repertoriul ceramicii comune. Din aceleași categorii fac parte fragmentele de inele de fund destul de masive, indicând aceeași specie de recipiente (de ex. unele descoperiri făcute de I. H. Crișan pe „Terasa a III-a” din zona „Platoului cu șase terase” – încă inedite). Alte tipuri de buzi de vase, evazate și ușor îngroșate, aparțin unor vase piriforme (fig. I/2-3) al căror profil poate fi reconstituit mai ales în urma descoperirilor din ultimii ani din cisterna de la Sarmizegetusa⁴.

Un număr mult mai mic de fragmente aparține vaselor cu tub (cel puțin 2 exemplare). Vasele destinate servirii mesei sunt reprezentate de un tip de străchini cu buza rotunjită, o ușoară carenă și fund inelar (fig. I/4-6). Cănille sunt atestate prin doar câteva fragmente de toartă ale căror dimensiuni le apropie de variantele mai mici (destinate probabil băutului). Aceleași categorii de utilitate (veselă pentru masă) aparțin și câteva fragmente de boluri, destul de puțin numeroase. Ele au dimensiuni mai reduse decât străchinile, având o formă asemănătoare⁵.

Un număr relativ mare de fragmente ceramice păstrate aparțin capacelor. Realizate în aceeași manieră, purtând benzi sau ornamente figurate (cel mai adesea geometrice), piesele acestea aparțin din punct de vedere

¹ G. Florea, în *ActaMN*, XXIV-XXV, 1987-1988, p. 1099 sqq.

² I. Glodariu, E. Iaroslavschi, A. Rusu, G. Florea, G. Gheorghiu, *Cetatea dacică de la Costești. Monografie arheologică*, mss. Materialele se află în depozitele Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj.

³ *Supra*, nota 1; G. Florea, *Tehnica de confecționare a ceramicii dacice pictate și centre de producție*, în *Studii de istorie a Transilvaniei*, coord. S. Mitu, F. Gogâltan, Cluj, 1994, p. 40-41.

⁴ Încă inedite. Un exemplar la I. H. Crișan, *Ceramică dacogetică*, București, 1969, pl. XCIV/8-9.

⁵ I. Glodariu, *Relațiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974, p. XXX, 1-4, 6.

tipologic, în cea mai mare parte, variantei conice, aplatizate, fără prag interior. La Sarmizegetusa majoritatea fragmentelor de capace cunoscute până în prezent aparțin variantei descrise mai sus (fig. I/8).

Vasele de tip *kantharos*, atât de frecvente în alte stațiuni dacice, sunt puțin numeroase în zona Munților Orăștiei, mai ales în ceea ce privește specia pictată.

Din vechile săpături provine un fragment de pedestal de vas de dimensiuni relativ mari, probabil derivând de la o variantă de *krater* (?), finisat cu multă grijă. Piesa a fost ornamentată cu o serie de caneluri și profilaturi fine și a fost acoperită cu un firnis negru lucios. Peste acest înveliș au fost pictate dungii „în rețea” de culoare roșie-maronie; aceste dungii sunt aproape invizibile așa încât rolul lor ornamental este discutabil, iar tehnica de pictură pe fond negru este contrară „regulilor” obișnuite ale meșteșugului respectiv la Sarmizegetusa. Probabil este vorba de o pictură secundară, ulterioară realizării vasului, și în orice caz pictarea lui nu pare să fi stat de la început în intenția meșterului care a realizat vasul.

Descoperirile din ultimii ani de la Sarmizegetusa au înmulțit cantitatea de materiale ceramice care poartă urmele suprafinisării: prezența firnisului, a angobei de diverse culori, sau, mai rar glazură. În aceste condiții fenomenul ceramicii pictate apare firesc din punctul de vedere al tehnicii de confecționare într-un climat de intense preocupări pentru inovații în meșteșugul ceramic.

Ornamentica specifică a fost împărțită în două categorii – cea „geometrică” și respectiv vegetală și zoomorfă⁶. O altă categorisire a ornamenticii ar putea cuprinde următoarea terminologie: ceramică decorată cu benzi și respectiv cu motive figurative (geometrice, vegetale și zoomorfe).

Foarte numeroase fragmente ceramice descoperite până în prezent la Grădiștea Muncelului poartă benzi de culoare. Trebuie subliniat că o parte din acestea pot aparține unor vase care purtau și ornamente figurative.

Ornamentele figurative se întâlnesc cel mai adesea pe vasele de dimensiuni medii, piriforme (în diverse variante). Aproape întotdeauna aceste recipiente sunt decorate și cu profilaturi sau caneluri care subliniază silueta lor elegantă. În același stil sunt decorate unele capace, străchinile, vasele cu tub, și alte vase de la care provin fragmente de pereți foarte groși. Foarte adesea decorația figurată se combină cu benzile de culoare care au fost utilizate pentru împărțirea suprafeței în registre, sau să marcheze buza, fundul, canelurile și profilaturile.

Ornamentele geometrice figurative sunt constituite din motive „în rețea” (apar cel mai adesea în partea inferioară a vaselor), romburi cu laturile arcuite înspre interior (sunt constatate în ansambluri decorative alături de alte motive, inclusiv vegetale); zig-zag-urile, triunghiurile, semicercurile intercalate cu baghete verticale, „solzii” – toate acestea organizându-se în frize, în cadrul registrelor (în cazul străchinilor carenate, pot acoperi două treimi din corpul vasului în partea dinspre fund – fig. I/4-6).

Adesea motivele geometrice au un rol secundar în ornamentică față de cele zoomorfe. Există, însă, și piese (capace, vase cu tub, străchini) unde ele reprezintă singurele motive decorative alături de benzile de culoare. În aceeași categorie trebuie incluse punctele care flanchează contururile altor tipuri de ornamente sau umplu suprafețele acestora.

Un caz aparte îl reprezintă un fragment de capac pe care sunt reprezentate ornamente geometrice realizate din sectoare de cercuri intersectate (de fapt niște elipse). Ele au fost realizate cu ajutorul compasului după o metodă riguroasă amintind de cunoștințe geometrice surprinzătoare (fig. I/9a). Din păcate pictura s-a deteriorat în mare parte făcând aproape imposibilă reconstituirea ornamenticii.

Decorațiile vegetale sunt extrem de variate, cu un grad mai mic sau mai mare de stilizare și constau mai ales din eflorescența sau frunze de plante. Nu au apărut până acum reprezentări de arbori sau fructe. În aceeași categorie intră motivele în formă de volute. Neexistând prea multe vase întregi și judecând după fragmentele ceramice care poartă asemenea ornamente se poate bănuși că acestea erau plasate cel mai adesea în părțile centrale ale vaselor (poate ca decorație principală) sau în registre principale alături de alte tipuri de ornamente. Ele apar uneori realizate în bicromie (roșu și alb).

Ornamentele zoomorfe sunt destul de variate ca dimensiuni, adaptate suprafețelor cărora le erau destinate. Există reprezentări de animale care după fragmentele păstrate ajungeau probabil până la 20-25 cm lungime (ornând vase de dimensiuni mari). Speciile reprezentate sunt greu de determinat din pricina manierei stilizate în care au fost tratate; totuși se pot distinge feline (cu alură, gheare, bot și cap specifice) și alte categorii (cervidee,

⁶ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 197-203.

câini sau lupi, partea posterioară trasată cu un vârf ascuțit dar rămasă nepictată a unui mistreț, poate și cornute mari).

Dintre păsări cel mai frecvente sunt reprezentări ale unor păsări de pradă (vulturi sau șoimi) recognoscibile prin ciocul și alura caracteristice. Pe lângă acestea mult mai sporadic apar și alte categorii – o rață (sau gâscă) și alte specii greu determinabile.

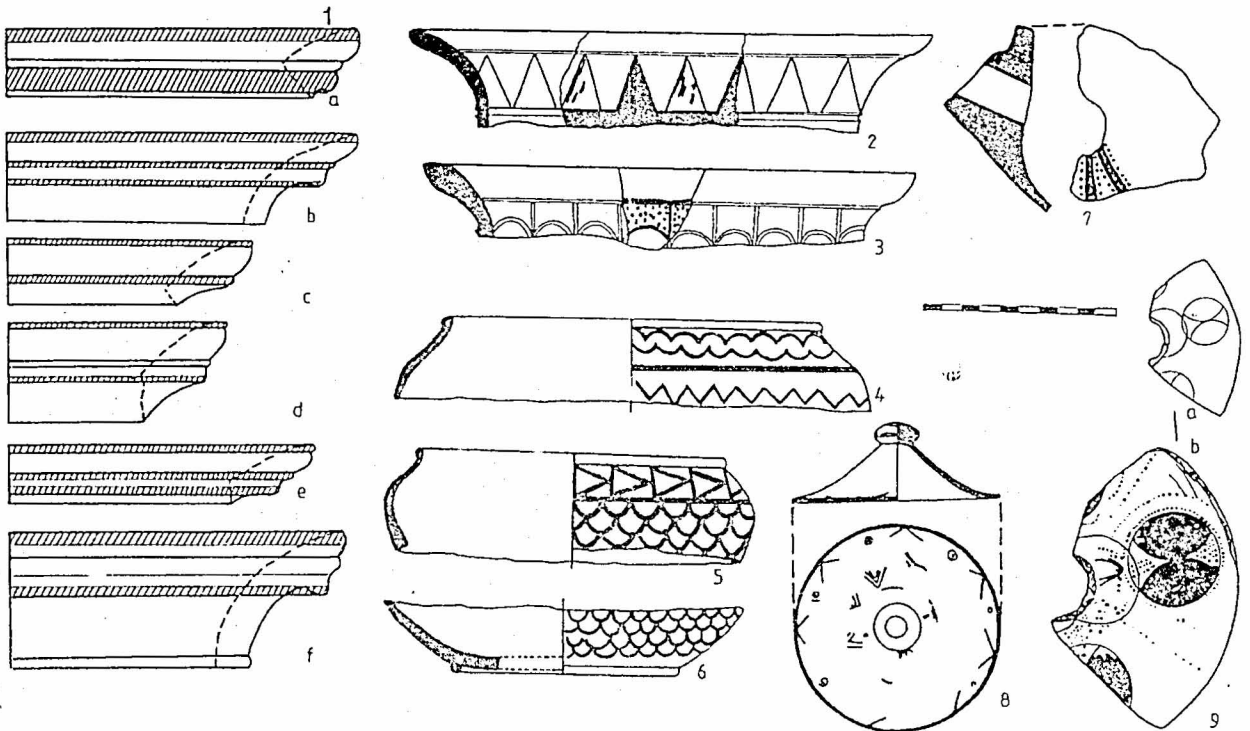

Fig. 1. Ceramică dacică pictată cu roșu pe angobă albă. Grădiștea de Munte (*Sarmizegetusa Regia*); secolul I d.Hr.

Dintre animalele fantastice reprezentate se remarcă în mod sigur câțiva grifoni (aparținând probabil aceluiași vas) tratați într-o manieră care amintește de arta romană. Alte reprezentări susceptibile a fi extrase dintr-un eventual bestiariu fantastic propriu dacilor, necesită un studiu detaliat, atât pentru materialele ceramice păstrate, cât și pentru posibilele analogii din alte spații culturale.

Starea fragmentară a ceramicii pictate din Munții Orăștici nu permite decât rareori reconstituirea ornamenticii. Astfel există câteva exemple de părți componente ale unor animale greu de încadrat unci categorii sau alteia. Descoperirile ulterioare de piese mai bine păstrate ar putea conduce la unele clarificări, cu atât mai mult cu cât se poate observa un oarecare manierism în reprezentările figurate. O tipologie a acestora va fi alcătuită în curând.

Fără a aborda cu acest prilej problematica simbolisticii motivelor ornamentale pot fi făcute câteva aprecieri de ordin general. Până în prezent lipsesc imaginile antropomorfe, ceea ce înscris pictura pe ceramică din zona capitalei dacice între majoritatea reprezentărilor artistice din Dacia secolului I d. Hr. Ca observații preliminare unor concluzii viitoare se poate nota că arta picturii pe ceramică are un rol decorativ cu preponderență (fără a putea exclude o anumită simbolistică).

Modul de tratare stilistică a motivelor zoomorfe este mai apropiat canoanelor artei orientale decât cele elenistico-romane. Reprezentarea acestora se face exclusiv din profil, și atunci când ochii sunt redați cu detalii ei apar din vedere frontală. Este absentă orice tentativă de reprezentare iluzionistă (*racourci*, marcarea în vreun fel a volumelor, respectarea proporțiilor). Atunci când apar detalii sunt alese cele mai caracteristice pentru a marca însușirile animalelor respective: ghearele sau pliscurile recurbate; restul amănuntelor „desenului” sunt pur decorative. Echilibrul dintre realism și stilizare înclină spre aceasta din urmă. Bidimensionalitatea și unele

stângăcii ale desenului par să mărturisească prea puțină experiență în acest gen de artă decorativă. Chiar dacă analogii sunt greu de găsit pentru cele mai multe din ornamentele reprezentate, ele nu pot fi detașate de unele tradiții anterioare ale toreuticii, sau chiar de realități artistice din epocă („scutul” de la Piatra Roșie).

Atmosfera pe care o respiră pictura figurată pe ceramica dacică din zona capitalei o apropie de sensibilitatea orientală amintind de spațiul nord-pontic (cu tradițiile irano-scitice). Rămâne de discutat dacă sursele picturii pe ceramica de la Sarmizegetusa Regia se află în eventuale piese de toreutică (din care prea puține au ajuns până la noi) sau altele (de genul unui fond mitologic greu de reconstituit astăzi). O analiză din toate punctele de vedere a ceramicii dacice pictate în contextul celorlalte piese de artă figurată dacică târzie va putea contura imaginea universului artistic al acestei epoci și locul ei în Europa „barbară”.

OBSERVATIONS CONCERNANT LA DÉCORATION FIGURATIVE DE LA POTERIE PEINTE
TROUVÉE DANS LA RÉGION DE LA CAPITALE DU ROYAUME DES DACES
(Ier SIÈCLE après J.-C.)

RÉSUMÉ

L'état très fragmenté de cette poterie empêche trop souvent la reconstitution intégrale de la décoration des vases peints; il est possible quand même d'envisager quelques caractères de ces motifs géométriques, végétaux et zoomorphes. On peut dire qu'il n'existe (jusqu'à présent) aucun ornement anthropomorphe dans le lot de quelques centaines de tessons à décor peint figuratif découverts à Sarmizegetusa Regia (et nulle part en Dacie).

Les motifs peints sont rangés en registres; on peut distinguer une ornementation secondaire, géométrique et, d'autre part, des motifs végétaux et zoomorphes qui semblent avoir le rôle principal. Il est très difficile à dire si les motifs figuratifs sont organisés en scènes (ayant un sujet cohérent) ou s'il s'agit seulement d'une succession des représentations zoomorphes purement décorative.

En ce qui concerne le style des représentations et l'atmosphère générale de l'ornementation, ils sont plus proches des normes de l'art décoratif oriental (par l'absence des volumes, de l'illusionnisme, par le bidimensionnalisme, l'exubérance des détails et, quelquefois, même une tendance de *horror vacui*).

Le style figuratif montre l'existence des traditions zoomorphes du type irano-scythe manifestes dans la toreutique des siècles précédents.

La signification de cette ornementation, spécifique seulement dans une zone assez limitée, reste obscure pour le moment; mais il est possible d'y voir l'illustration d'une mythologie «populaire». On espère que les futures découvertes vont apporter des données supplémentaires.

LÉGENDE DE FIGURE

Fig. 1. Poterie dacique peinte avec la couleur rouge sur engobe blanc. Grădiștea de Munte (*Sarmizegetusa Regia*). Ier siècle après J.-C.